

SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FAKULTETSKANSLIET

Samhällsvetenskapliga fakultetskansliet

Justitiedepartementet

Agnes Nurbo
Kvalitetssamordnare
0766-183904
agnes.nurbo@gu.se

Svar på remiss Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar (SOU 2021:43)

Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs universitet har mottagit utredningen om ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar. I enlighet med Justitiedepartementets direktiv anmodades institutionen för socialt arbete att inkomma med ett yttrande. Yttrandet sammanfattas punktvis nedan. Hela yttrandet finns bifogat i sin helhet på sida 3.

Sammanfattande synpunkter:

- **Kapitel 1:** Inga specifika alternativa förslag.
- **Kapitel 2:** Den begreppsmässiga skillnaden mellan brottets art eller grovhet å ena sidan och kränkningsgraden å den andra sidan bör tydliggöras. Handlingarna bör bedömas separat, som mer eller mindre grova, medan kränkningsgraden för alla former av sexuella övergrepp i regel bör bedömas som grov.
- **Kapitel 3:** Inga särskilda kommentarer.
- **Kapitel 4:** Det är positivt att utredningen vill frikoppla samlagsbegreppet från vaginala samlag och tydligt inkludera även orala och anala övergrepp i våldtäktsbegreppet. Istället för samlagsbegreppet bör dock begreppet sexuell penetration användas.
- **Kapitel 5, angående förslaget att *Analysera och se över principerna för och bestämmelserna som rör straffansvaret för sexualbrott på distans (...)*:** Förslagen och de överväganden som görs gällande distansbrotten är positiva. Det faktum att en våldtäkt eller sexuellt övergrepp dokumenteras bör utgöra ett i lagtexten uttryckligen stadgat rekvisit för att bedöma gärningen som grov. Detta gäller även den föreslagna brottskategorin grovt sexuellt ofredande.

- **Kapitel 5, angående förslaget att *Analysera och se över principerna för, och bestämmelserna som rör, straffansvaret för utnyttjande av barn för sexuell posering:***
Betänkandets utökade formulering av brottsbestämmelsen är positiv. Vi stödjer också betänkandets påpekande att skyddsintresset inte är att mera allmänt skydda barn från att beskådas eller avbildas helt eller delvis nakna. Avgörande för straffansvar måste vara att det rör sig om en handling med klar och otvetydig sexuell karaktär. Begreppet sexuell posering bör kompletteras med *sexuellt betraktande*, för att betona gärningsmannens agerande och inte barnets.
- **Kapitel 6, angående förslaget att *Se över bestämmelsen om sexuellt ofredande och överväga om ett grovt brott bör införas:***
Vi instämmer med utredningens slutsats att straffbestämmelserna gällande sexuellt ofredande fortsättningsvis bör utgå från ett objektiverat synsätt på vad som typiskt sätt innebär att en persons sexuella integritet kränks. Vi betonar dock att *fler beteenden* än vad som nuvarande praxis har bedömt som sexuella ofredanden, de facto på typiskt sätt innebär en kränkning av den sexuella integriteten utifrån ett objektiverande synsätt.
- **Kapitel 8, angående förslaget att *Se över straffskalorna för sexualbrotten i 6 kap. och lämna förslag på de förändringar som kan behövas för att dessa i tillräcklig mån ska spegla brottets allvar:***
Vi stödjer betänkandets förslag till skärpning av straffskalorna med grund i sexualbrottens allvar. För att kunna ta ställning till hur höga straffsatserna bör vara krävs en ny utredning som klart visar och tar utgångspunkt i brottens allvarighet, genom det lidande de medför för brottsoffren, de jämställdhetspolitiska konsekvenserna och kostnader för samhället.
- **Kapitel 9:** Se remissvar från Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer.
- **Kapitel 10:** Inga kommentarer.
- **Kapitel 11:** Vi ser positivt på delar av utredningens förslag men menar att utredningen borde ha gått betydligt längre i förslagen, med hänsyn till sexualbrottens särskilt allvarliga integritetskränkande karaktär.

Brottskategorin sexuell posering är allt annat än tydlig. Lagstiftaren bör tydliggöra att det är förövarens sexuella betraktande som utgör vattendelaren mellan kriminellt och icke-kriminellt iakttagande eller dokumentation av barn.

En mer omfattande utredning bör genomföras av brottens allvar och deras konsekvenser inte bara på individnivå utan även på samhällsnivå. Straffskärpningar inom området kan, om de får normerande effekt, komma att utgöra en samhällsekonomisk vinst snarare än en kostnad.

Remissyttrande om SOU 2021:43

Inledning

Följande text utgör ett remissyttrande över *Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar* (SOU 2021:43). Vi som ansvarar för yttrandet är båda sakkunniga inom forskningsområdet sexuellt våld. Vi vill inledningsvis börja med att lyfta fram att sexualbrotten har en särskild och unik karaktär som ställer lagstiftaren samt utredarna inför särskilda utmaningar. Detta då sexualbrotten *till sin karaktär* är intimitets- och integritetskränkande. Vad som sker inom sexualitetens område tillhör det mest privata och intima i en människas liv, och *varje* kränkning av den sexuella integriteten utgör därför en allvarlig personlig kränkning, vilket bör återspeglas i lagstiftningen. Den samlade forskningen visar vidare att det som ur ett mer utomstående, ”objektivt” eller juridiskt perspektiv kan beskrivas som mindre allvarliga övergrepp sällan upplevs så av de utsatta (se exempelvis Kelly 1988). Den hierarkisering av sexualbrottens allvarlighetsgrad som görs inom juridiken riskerar därför att uppfattas som en ytterligare kränkning av den som utsatts för ett övergrepp vilket beskrivs som mindre allvarligt eller grovt. Detta är en stor utmaning, då hela brottsbalken bygger på denna logik. Det torde dock vara möjligt att kunna bedöma kränkningsgraden som hög oavsett brottets grovhet samt att se över språkbruket så att uttryck som ”milt”, ”lindrigt”, ”mindre allvarligt” o.s.v. rangeras ut.

Vi kommenterar nedan utredningens förslag och överväganden kapitel för kapitel.

Kapitel 1 Författningsförslag

Då vi som står bakom detta yttrande inte själva är jurister, avhåller vi oss från att ge mer specifika alternativa förslag till de föreslagna lydelseerna i författningsförslagen. Vi kommer i yttrandet dock att problematisera samlagsbegreppet, som vi menar signalerar en samhandling och inte ett övergrepp. Vad gäller straffsätserna mer generellt, kommenterar vi dessa nedan under Kapitel 8.

Kapitel 2 Utredningen uppdrag och arbete

Utredningen har haft i uppdrag att:

- se över bestämmelsen om sexuellt ofredande och överväga om ett grovt brott bör införas,

- analysera och se över principerna för och bestämmelserna som rör straffansvaret för sexualbrott på distans samt för utnyttjande av barn för sexuell posering,
- analysera om samlagsbegreppet i 6 kap. brottsbalken behöver förändras,
 - se över straffskalorna för sexualbrotten i 6 kap. och lämna förslag på de förändringar som kan behövas för att dessa i tillräcklig mån ska spegla brottets allvar
- utreda vissa frågor om spårsäkring efter sexualbrott.

För att kunna fullfölja detta uppdrag finner vi att den begreppsmässiga skillnaden mellan *brottets art eller grovhet* å ena sidan och *kränkingsgraden* å den andra starkare bör tydliggöras. Medan brottets art eller grovhet berör förövarens *handlingsrepertoar*, det vill säga om denne genomfört övergrepp medelst hot, digitala medel, fysisk beröring med eller utan penetration osv, berör kränkingsgraden just det begreppet signalerar: graden av kränkning som offret utsätts för, i betydelsen att handlingarna kränker våldsutsattas värdighet, rätt till kroppslig integritet och självbestämmande.

Det går inte att förutsätta ett rakt samband mellan brottets art/grovhet och kränkingsgraden. Medan det å ena sidan kan vara rimligt att anta att ju grövre handlingarna är, desto större är kränkingsgraden, är det omvända förhållandet, det vill säga att mindre grovhet medför lägre kränkingsgrad långt ifrån självfallet (se Kelly 1988, Stark 2007). Detta torde kunna lösas så att handlingarna bedöms separat, som mer eller mindre grova, medan kränkingsgraden för alla former av sexuella övergrepp i regel bör bedömas som grov. Vi vill understryka att detta inte innebär att vi önskar ett mindre fokus på kränkningen, utan tvärtom bör denna lyftas fram som det mest centrala. Vad gäller värderingen av kränkningen bör både den objektiverade bedömningen av vad som typiskt sätt utgör en kränkning, vilken utredningen lyfter fram, och den utsattas subjektiva upplevelse av kränkning ingå. Vad gäller den subjektiva upplevelsen bör tolkningsföreträdet för vad som utgör en kränkning alltid ligga hos målsäganden, och ansvaret för de kränkande handlingarna bör inte kunna förhandlas bort genom ett uppsåtsrekvisit. Handlingarna, som i sig som kränker den sexuella integriteten, bör alltid vara straffbelagda, oavsett vad den tilltalade anför att han haft för motiv, avsett eller förstått. Uppsåtsrekvisitet bör, menar vi, utmönstras från sexualbrottag och rättspraxis gällande sexualbrott, då det ger den tilltalade tolkningsföreträdare över, och devalverar kränkningen. Detta harmonierar även med en objektiverad bedömning som tar fasta på att den sexuella kränkningen skall bedömas fristående från gärningsmannens avsikt.

Kapitel 3

Då detta kapitel är ett bakgrundskapitel gör vi inga särskilda kommentarer, utöver att vi gärna sett att utredningen satts i ett något större sammanhang, där målet med en förändrad lagstiftning tydligare lyfts fram. Då sexualbrotten är könade (Nilsson & Lövkrona 2020) i betydelsen att de främst begås av män och är riktade mot kvinnor och flickor, saknar vi exempelvis koppling till det jämställdhetspolitiska målet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra (görs dock i Kapitel 11) samt den av riksdagen antagna nationella strategin mot mäns våld mot kvinnor (Skr. 2016/17:10).

Kapitel 4

Yttrande om det tredje deluppdraget

- analysera om samlagsbegreppet i 6 kap. brottsbalken behöver förändras

Bedömning: Vi ställer oss positiva till att utredningen vill frikoppla samlagsbegreppet från vaginala samlag och tydligt inkludera även orala och anala övergrepp i våldtäktsbegreppet. Detta motsvarar bättre de utsattas upplevelse, den allmänna förståelsen av våldtäktsbegreppet, samt inkluderar även samkönade och andra övergrepp som ej faller inom en heteronormativ ram. ***Däremot är vi tveksamma till användandet av själva samlagsbegreppet och föreslår istället sexuell penetration..***

Motivering: Samlagsbegreppet signalerar en *samhandling*, mellan två personer, medan en våldtäkt utgörs av handlingar utförda av en person riktade mot en annan. Vi är positiva till att våldtäktsbegreppet behållits i den nuvarande lagstiftningen, då detta har en särställning i det allmänna medvetandet. Men vad som skiljer en våldtäkt från andra former av sexuella övergrepp är svårt att urskilja, liksom vilka handlingar som är att betrakta som samlag – om nu detta begrepp används – vilket utredningen förtjänstfullt belyser. Ett alternativ, som tar fasta på förövarens handlingsrepertoar och brottets grovhet, är ”sexuell penetration”, då penetration ofta ingår i det som brukar definieras som samlag, oavsett om det är vaginalt, analt eller oralt. Med det föreslagna tillägget *annan jämförlig handling* kan dock även icke penetrerande oralt övergrepp, som att gärningsmannen slickar en kvinnas underliv inkluderas, eller att våldtäkten genomförs genom att förövaren onanerar åt den utsatte.

Kapitel 5

Yttrande om del av det andra deluppdraget

- analysera och se över principerna för och bestämmelserna som rör straffansvaret för sexualbrott på distans (...)

Bedömning: Vi ställer oss positiva till de förslag och överväganden som görs gällande distansbrotten. Vidare menar vi att ***det faktum att en våldtäkt eller sexuellt övergrepp dokumenteras bör utgöra ett i lagtexten uttryckligen stadgat rekvisit för att bedöma gärningen som grov.*** Detta gäller även den föreslagna brottskategorin grovt sexuellt ofredande.

Motivering: Som även konstateras i utredningen får vetskapen om eller rädslan för att övergreppet dokumenteras och kan spridas, särskilt traumatiska effekter för offren. Det material som produceras kan finnas i omlopp i olika digitala medier, varpå den utsatta kan uppleva att övergreppet är ständigt pågående och inte går att bli fri ifrån. Förövaren kan även hota med att skicka materialet till någon, exempelvis en blivande arbetsgivare, vilket kan fungera som ett effektivt sätt att tysta den utsatte. Mot bakgrund av detta menar vi att lagstiftaren ytterligare bör tydliggöra att ett dokumenterat övergrepp är synonymt med ett grovt.

Kapitel 6

Yttrande om det första deluppdraget

- se över bestämmelsen om sexuellt ofredande och överväga om ett grovt brott bör införas

Bedömning: Vi instämmer med utredningens slutsats att straffbestämmelserna gällande sexuellt ofredande fortsättningsvis bör utgå från ett objektiverat synsätt på vad som typiskt sätt innebär att en persons sexuella integritet kränks. Däremot menar vi att *fler beteenden* än vad som nuvarande praxis har bedömt som sexuella ofredanden, *de facto på typiskt sätt innebär en kränkning av den sexuella integriteten utifrån ett objektiverande synsätt.*

Motivering: Vi kommer i vår motivering endast att gå in på de områden där vi tycker att utredningen gör en problematisk bedömning och här också kortfattat kommentera några av de rättsfall som utredningen utgår ifrån i sitt resonemang.

Ofrivillig beröring:

Utredningen utgår från två fall av oönskad beröring, (NJA 218, s.443 respektive NJA 2018, s. 1091), vilket vi vill betona är detsamma som ofrivillig beröring: att situationerna överhuvudtaget har kommit att bedömas av domstol torde vara avhängigt att den målsägande uppfattat att denne ej haft möjlighet att välja bort beröringen. Båda fallen berör huruvida den tilltalades beteende hade en tillräckligt sexuell prägel för att bedömas som ett sexuellt ofredande. Vi förstår att den första gärningen, som bestod i att den tilltalade utanpå kläderna beröra en 15-årig flickas underben, kan vara svårbedömd och att flera omständigheter kan påverka bedömningen i olika riktningar här. Flickan tycks dock ha uppfattat situationen som ett närmande vilket ju bör vara en av de viktiga bedömningsgrunderna. Den andra gärningen, som bestod i att den tilltalade tagit sin hand relativt långt upp på en kvinnas lår med tummen inåt, har vi dock svårt att se som något annat än ett just sexuellt ofredande, vilket kvinnan omedelbart värjt sig mot genom att ta bort mannens hand. Att mot en kvinnas vilja placera sin hand på detta vis menar vi tveklöst borde ses som ett sexuellt ofredande, vilket ju utredningen tydligt lyfter fram skall omfatta ett nedre skydd för den sexuella integriteten. Utredningen ställer frågan om den gräns som satts av Högsta domstolen i dessa fall för när sexuellt ofredande skall göras gällande är för högt ställd, och besvarar den nekande. Vi menar att det kan finnas starka skäl att tvärtom besvara den jakande, om sexuellt ofredande som brottskategori på ett trovärdigt sätt ska fungera just som ett nedre skydd för den sexuella integriteten.

Smygfotografering:

Utredningen tar i 6.4.5 och 6.5.6 upp NJA 217 s. 393, i vilket avhandlades att en man under en färd på en rulltrappa hade fört upp sin mobiltelefon och fotograferat en kvinnas underliv. Gärningen bedömdes utgöra ett sexuellt ofredande, till skillnad från den smygfilmning som var föremål för bedömning av Svea Hovrätt i mål B 4895-17. I det

senare fallet hade den tilltalade monterat en kamera i målsägandens dusch för att smygfilma denna medan hon duschade. Smygfilmningen ansågs inte utgöra ett sexuellt ofredande då den enligt rätten inte gick att jämföra med beröring, samt skedde på avstånd. Men med hänsyn till kränkningen av den sexuella integriteten är det svårt att se varför det senare fallet, där gärningsmannen på ett utstuderat sätt förberett sitt handlande, och också gjort ett intrång i målsägandens privata sfär, skulle anses mindre integritetskränkande. Att gärningen har en sexuell prägel torde vidare vara uppenbart.

Utredningen menar att dagens lagstiftning och rättspraxis kring smygfotografering utgör ett tillräckligt skydd och föreslår ej någon ändring av rådande lagstiftning. ***Vi menar motsatt utredningens förslag att smygfotografering som kränker den sexuella integritet bör bedömas som sexuellt ofredande*** och att detta bör tydliggöras i lagstiftningen. Som lyfts fram i 7.8 utesluter inte detta att brotten också bedöms som kränkande fotografering.

Sexuellt kränkande yttranden:

Enligt utredningens beskrivning bedömdes i NJA 1997 s.359 det fall att en manlig officer kallat en kvinnlig underordnad för hora samt frågat om hon ”varit inne på toaletten och knullat”, inte utgöra ett sexuellt ofredande. Vi har svårt att se att den bedömningen inte också skulle kunna göras idag, utifrån rådande rättsläge och utredningens (brist på) förslag. Denna uppfattning stärks när utredningen i sin bedömning hänvisar till mäl B 5538-19 (Hovrätten för Västra Sverige, 23 mars 2020) i vilket en man som uttryckt sig i grova sexuella termer riktade till en kollega inte ansågs ansvarig för sexuellt ofredande. Mannen dömdes för ofredande då uttalandena inte bedömdes vara ägnade att kränka offrets sexuella integritet. Vi ställer oss starkt kritiska till utredningens brist på problematisering av denna bedömning, då vi menar att sådana yttringar som avhandlats i såväl NJA 1997 s.359 som B 5538-19 typiskt sätt kränker den sexuella integriteten. Att ett ofredande, som uttryckts i grova sexuella termer, inte skall betraktas som ett sexuellt ofredande, menar vi faller på sin egen logik.

Mot utredningens förslag (presenterat i Kapitel 8) att dela upp straffbestämmelsen i flera delar samt att inför grovt brott i straffskalan har vi dock inget att invända.

Kapitel 5

Yttrande om del av det andra deluppdraget

- analysera och se över principerna för, och bestämmelserna som rör, straffansvaret för utnyttjande av barn för sexuell posering

Vår bedömning: Vi stödjer i stort betänkandets utökade formulering av brottsbestämmelsen, utnyttjande av barn för sexuell posering. Utöver att nuvarande lag tillskriver straffansvar åt den som främjar eller utnyttjar att ett barn under femton år utför eller medverkar i sexuell posering, är betänkandets förslag att: ”även omfatta situationer då gärningsmannen *har försatt barnet i eller utnyttjar att barnet befinner sig i en situation som innebär sexuell posering.*” En sådan utökning med situationer då gärningsmannen *utnyttjar att barnet befinner sig i en situation*, är mycket angelägen ur skyddssynpunkt. Vi stödjer också betänkandets påpekande

att skyddsintresset inte är att mera allmänt skydda barn från att beskådas eller avbildas helt eller delvis nakna. Avgörande för straffansvar måste vara att det rör sig om en handling med klar och otvetydig sexuell karaktär. Vi invänder emellertid mot begreppet sexuell posering, så som det definieras och tillämpas oproblematiserat i utredningen (s.243):

”Begreppet innebär att en person har vidtagit någon åtgärd för att uppnå en effekt med sin kropp eller att personen har försatt sin kropp i viss ställning som inte kommer naturligt. Om kroppen inte, av personen själv eller av annan, placerats på ett visst sätt eller försatts i någon särskild ställning kan det inte gärna omfattas av begreppet posera. För att ett agerande ska kunna omfattas av begreppet bör i stället krävas att kroppen aktivt försatts i en position, av personen på egen hand eller efter instruktioner från annan. Det kan också innebära att en annan person försatt kroppen i en sådan position.”

Baserat på en sådan definition menar vi att utredningens analys, bedömning och förslag kring hur barn och *utnyttjas i sina vardagssysslor* (t.ex. när de leker, duschar, badar) och *då de inte agerar alls* (t.ex. sover eller inte förmår röra sig p.g.a. funktionsnedsättning) är motsägelsefulla, inkonsekventa och saknar en mycket angelägen problematisering utifrån ett brottsofferperspektiv. För att omfatta handlingar med sexuell innebörd där gärningsmannen iakttar, betraktar, beskådar och/eller dokumenterar barnet och därmed utnyttjar att barnet befinner sig i en skyddslös situation, bör begreppet sexuell posering få en utökad definition eller bytas ut mot annat begrepp. Samtliga handlingar som innebär att barn utnyttjas på detta sätt bör också inkluderas. ***Vi föreslår att begreppet sexuell posering kompletteras med sexuellt betraktande, för att betona gärningsmannens agerande och inte barnets.***

Motivering: Utredarna diskuterar två situationer som de menar ligger nära det brottskategorin avser att skydda mot, där domstolar gjort olika tolkningar som lett till att domar som gått emot varandra. Båda situationer omfattar handlingar med sexuell innebörd där gärningsmannen iakttar, betraktar, beskådar och/eller dokumenterar barnet. I båda situationer *befann sig barnen också i en skyddslös situation utan* att gärningsmannen själv instruerat eller förmått barnet att utföra en sexuell posering. Trots det förhåller sig utredaren olika till skyddslösheten. I den ena situationen *gör barnet saker i vardagen* och i det andra *agerar barnet inte alls* (sover eller inte förmår röra sig p.g.a. funktionsnedsättning).

I anslutning till den sistnämnda situationen argumenterar utredaren för att dagens utformning av straffbestämmelsen bör ändras så att gärningar som begås mot *passiva offer* ska omfattas. De grundar det på att straffansvaret för utnyttjande av barn för sexuell posering framstår som väl svagt, i ljuset av att lagstiftningen i övriga delar av 6 kap. syftar till ett särskilt skydd för den som inte haft möjlighet att värja sin sexuella integritet (s.244). I anslutning till den förstnämnda situationen argumenterar utredaren däremot *inte* för barns svårigheter att värja sig, och behov av skydd för sin sexuella integritet. Barnet uppfattas först bli sexualiserat då ”någon har förmått barnet, genom instruktioner, att bete sig eller klä sig på ett särskilt sätt” (s.243). Utnyttjande av barnet i sina vardagssysslor omfattas heller inte av förslaget till utökad princip, gällande utnyttjande av barn för sexuell posering. Detta menar vi är ett allvarligt förbiseende.

Vi menar att barn i båda fallen utnyttjas genom handlingar med sexuell innebörd där gärningsmannen iakttar, betraktar, beskådar och/eller dokumenterar barnet och därmed

utnyttjar att barnet befinner sig i en skyddslös situation. Här vill vi göra lagstiftaren uppmärksam på situationer där barn blir utnyttjande i vardagen ur brottsoffrets perspektiv och upplevelse. Vår erfarenhet från arbete i praxis med kvinnor som var utsatta för sexuella övergrepp under uppväxten, är att de som barn var mycket medvetna om när det fanns en sexuell innebörd i andras handlingar och de sexualiserades av andra (se även Carlsson 2009). Det kunde räcka med en blick från en vuxen. Barnet har inte mognad och erfarenhet att *förstå* handlingen i kognitiv mening, men *upplever* sexualiseringen av den egna kroppen som en hotfull skyddslöshet, ett starkt obehag och känner rädsla.

Situationen behöver också förstås i sin relationella kontext. Sexuella övergrepp mot barn, som är det samlade begreppet inom forskningsfältet, begås oftast av någon barnet känner, har en relation till och står i beroendeförhållande till, där *en* sexuell handling mot barnet sällan sker ensamt.¹ Förövaren gör allt mer påträngande närmanden. Detta är en av flera delar i traumat vid sexuella övergrepp mot barn. Det är ett tillitsbrott där förövaren utnyttjar och sviker barnets förtroende (se Freyd 1996; Finkelhor & Browne 1991).

Sexuella övergrepp mot barn är också överlagda, upprepade brott som förövaren fantiserar om och "iscensätter" vid övergreppet. Barnet *är* i den situation som förövaren ger sexuell innebörd, oavsett om han utnyttjar barnet i sina vardagssituationer eller då det sover. Värnlösheten/skyddslösheten och barnets underordnade maktposition *är* poseringen och positioneringen som förövaren sexualiserar i den sexuella fantasin och som iscensätts genom utnyttjandet av barnet.

Kapitel 8

Yttrande om det fjärde deluppdraget

- se över straffskalorna för sexualbrotten i 6 kap. och lämna förslag på de förändringar som kan behövas för att dessa i tillräcklig mån ska spegla brottets allvar.

Vår bedömning är att det behövs en generell skärpning av straffskalorna med grund i sexualbrottens allvar. Vi går därmed emot betänkandet, som inte finner skäl för generell skärpning av straffen för sexualbrotten utan enbart för vissa brott, (s.26, 271) och mot det särskilda yttrandet som inte finner skäl för någon straffskärpning (s. 509).

Motivering:

Utredningen skriver fram flera syften med straffsystemet och straffskalornas nivå:

1. *Brottens allvar och svårighetsgrad*, såsom den fara, kränkning, skada för liv, hälsa och trygghet som de generellt innebär. Detta anförs som den grundläggande utgångspunkten för påföljdsbestämningen (s. (s.253-254, 256).
2. *Säkerställa att straffsystemet uppfyller kraven på ekvivalens och proportionalitet*, vad gäller straffskalornas nivå jämfört med andra brott (s.253)
3. *En förändrad och skärpt syn i samhället på sexualbrotten*, som kommer till uttryck i den allmänna debatten och riksdagens tillkännagivanden om att straffskalorna för flera av sexualbrotten bör ändras, och straffen skärpas, så att straffskalorna bättre speglar brottens allvar (s.253); ett kriminalpolitiskt ställningstagande (s.255)
4. *En anpassning efter Europeiska kommissionens kritik av svensk lagstiftning* (s.253)
5. *En humanitetsprincip, som innebär att samhällets ingripande mot den enskilde med*

¹ Se vidare i vår bedömning av under kapitel 8.

straff ska ske med måttlighet och försiktighet och att frihetsberövande straff i det längsta bör undvikas, alternativt göras så korta som möjligt. (s.255)

6. *Minska brottsligheten där straffhotet ska verka avhållande* på enskilda att begå eller återfalla i brott (s.356)

Genom dessa framhålls olika parter intressen: de våldsutsatta/målsäganden/brottsoffren, allmänhetens, riksdagens, Europakommissionens och de våldsutövande/tilltalade. I regeringens kommittédirektiv 2020:5 står emellertid uttryckligen specificerat att utredningens förslag ska lämnas med grund i huruvida straffskalorna speglar brottets allvar. Här innebär det de våldsutsatta/målsäganden/brottsoffrens intressen och rättigheter; där utgångspunkten för sexualbrotten idag, och det ytterst skyddsvärda, är varje människas ovillkorliga rätt att själv bestämma över sin kropp och sexualitet. Frågan om brottets allvar för sexuellt våldsutsatta har utredningen däremot inte utrett i betänkandet. Utredningens ställningstagande av allvarligheten är inte baserad på forskningsläget inom kunskapsområdet för sexuellt våld - vad sexuellt våld innebär. En välgrundad bedömning inom det fjärde deluppdraget kan först göras med en ny och grundläggande utredning som omfattar den samlade och aktuella kunskapen inom området. En sådan måste inkludera: vem som begår och vem som blir utsatt för sexuellt våld, det sexuella våldets former, dynamik, kontexter och generella omfattning; hur sexuell våldsutsatthet skapas och upprätthålls över tid av den som utövar sexuellt våld; hur samhällets tystnadskultur bidrar till kvarhållande i utsatthet, med beaktande av maktordningar och handlingsutrymmen; våldets konsekvenser i form av lidande och psykisk- och fysisk ohälsa hos de som blir utsatta och deras närstående; de jämställdhetspolitiska implikationerna av sexuellt våld och de stora samhällsekonomiska kostnader som sexuellt våld innebär.

De skäl som utredningen anför för allvarligheten rör fara, kränkning, skada för liv, hälsa och trygghet; återfall i brott (flerfaldig brottslighet/seriebrottslighet) systematik, planering och hänsynslöshet. Av dessa undersöker utredningen endast återfall i brott med frågeställningen, "Hur vanligt är det att en person som lagförts för ett sexualbrott återfaller i samma typ av brott?" med hjälp av statistik från Kriminalvården. Denna frågeställning, metod och material för att undersöka *återfall i brott* är emellertid inte valida för detta forskningsproblem. Det är väl belagt inom kunskapsområdet sexuellt våld att statistik över dömda våldsutövare inte på något sätt avspeglar den faktiska brottsligheten. Statistiken bygger på ett mycket selektivt urval. För mest tillförlitliga forskningsresultat krävs prevalensstudier baserade på omfattande slumpmässiga urval ur hela befolkningen. Sådana finns och visar tydligt att omfattningen av sexuellt våld är mycket mera omfattande än vad som framgår av brottsstatistiken, där av det så kallade mörkertalet. Det väl klarlagt att återfall i brott inte överensstämmer med de två procent som utredningen finner genom kriminalvårdsstatistiken. Mycket få brottsoffer kommer till myndigheternas kännedom och ännu färre åtalas och döms. Studier har också visat att rätten tillämpar positiv och negativ särbehandling med grund i olika maktordningar såsom kön, ålder och etnicitet (Diesen 2005).

Men också kriminalvårdsstatistik behöver tolkas. Att dömas för sexualbrott kan lika

gärna leda till att våldsutövare blir mera skickliga i att begå sådana brott och att tysta brottsoffer, än att de upphör med sexualbrott. De flesta sexualbrott är inte, som påstår i betänkandet, impulsdrivna (s.265, 274) och begås inte av okända utan är överlagda, upprepade brott som begås av någon den våldsutsatta känner: en partner, före detta partner, pojkvän/flickvän, en kompis, bekant, arbets- eller klasskamrat, chef, kollega, lärare, idrottsledare, föräldrar (inklusive styvföräldrar), syskon, släkting, eller vuxen vän till familjen. Sexuellt våld mot kvinnor och flickor begås också nästan uteslutande av män eller pojkar. Studier av våld i partnerrelationer visar hur våldsutsatta successivt utsätts för en normaliseringsprocess med flera samverkande våldsformer, att våldshandlingarna blir allt grövre, och att det psykiska våldet bidrar till allt större svårigheter att skydda sig och slå larm (Enander 2009, Holmberg & Enander 2011, Lundgren 2004, 2012). På motsvarande sätt utsätts barn för en normaliseringsprocess vid sexuella övergrepp där de successivt utsätts för allt mer påträngande närmanden, s.k. grooming då barnet samtidigt manipuleras till tystnad. Våldsutövare utvecklar också strategier över tid, där de allt skickligare iscensätter sina sexuella övergreppsfantasier genom att utöva dessa mot barn, vad som i forskning ibland kallas en förövarkarriär (jfr Larsson, Svedin & Warfvinge 2002).

Internationella konventioner som Sverige har ratificerat definierar våld mot flickor och kvinnor som allvarliga kränkningar av mänskliga rättigheter och möjligheter till jämställda och jämlika livsvillkor (RES 34/180 1979; RES 44/25 1989; A/RES/48/104 1993; Europarådet 2011). Flickor och kvinnor utsätts i betydligt högre grad än män och pojkar också för det som bedöms som allvarligt sexuellt och psykiskt våld (se exvis NCK 2014, Svedin, Landberg, Jonsson 2021, WHO 2002, 2018). Sexuellt våld är också internationellt erkänt som ett allvarligt folkhälsoproblem. Att förebygga och bekämpa alla former av mäns våld mot kvinnor inklusive våld i nära relationer är en central fråga i Sveriges jämställdhetspolitiska arbete (Skr 2016/17:10).

Med tanke på utredningens generella bedömning att det inte skulle vara ändamålsenligt att skärpa sexualbrottens straffskalor för att minska brottsligheten, är det värt att notera att straffskalorna *hittills inte tycks vara tillräckligt avskräckande*. Prevalensstudier över tid visar *ännu* inga tecken på att omfattningen av sexualbrott minskar i Sverige (ex Simonsson 2020: Svedin, Landberg, Jonsson 2021).

Det särskilda yttrandet

Till skillnad mot betänkandet som helhet menar författarna i det särskilda yttrandet att utgångspunkten för överväganden av straffskärpning istället är humanitetsprincipen. Här är det den tilltalades lidande som sätts i förgrunden: "(...) det lidande som straffet tillfogar den enskilde bör inte vara större än vad som är absolut nödvändigt. Det innebär att varje straffskärpning bör föregås av noggranna överväganden och endast genomföras om det finns starka skäl." (s.510). Detta argument tas som utgångspunkt för en argumentation *mot* en generell straffskärpning (s. 509-510). Författarna menar att det enda skälet skulle vara det starka parlamentariska stöd. Här får hänsyn till den tilltalade grundlöst företräde framför hänsyn till målsäganden. I argumentationen mot en höjning av minimistrafte för våldtäkt och våldtäkt mot barn, där de jämför med minimistrafte

för grov misshandel, visar författarna dessutom en anmärkningsvärd okunskap om det sexuella våldets karaktär och mycket allvarliga intimitetskränkande och traumatiserande innebörder och konsekvenser för vuxna och barn som blir utsatta. Till dessa konsekvenser hör posttraumatiskt stressyndrom, ångest, depression, självskadebeteende, suicidtankar, suicidförsök, suicid och somatiska sjukdomar (Krug et al 2014, van Toledo & Seymore 2013) . Samma okunskap framträder även i betänkandet som helhet (s.283). Vi frågar oss om inte samtliga utredare är ansvariga för arbetet med betänkandets uppdrag, att utreda brottets allvar, med stöd av aktuell forskning som gör att remissinstanser och regeringen kan ta ställning till vad detta allvar innebär för sexualbrottsoffer. Oavsett vad författarna själva anser vara den grundläggande utgångspunkten för påföljdsbestämningen, är Kommittédirektivet 2020:5 att utreda brottets allvar för sexualbrottsutsatta.

Sammanfattningsvis: Vi stödjer betänkandets förslag till skärpning av straffskalorna med grund i sexualbrottets allvar. Detta, som i betänkandet framförs som ett huvudargument för påföljdsbestämning, är däremot inte utrett, vilket det särskilda yttrande också anger. Till skillnad från det särskilda yttrande, menar vi emellertid att det krävs en ny utredning som klart visar och tar utgångspunkt i brottets allvarlighet, genom det lidande de medför för brottsoffren, de jämställdhetspolitiska konsekvenserna och kostnader för samhället. Först då går det att ta ställning till *hur* höga straffsatserna bör vara.

Kapitel 9

Yttrande om det femte deluppdraget

- utreda vissa frågor om spårsäkring efter sexualbrott.

Vi hänvisar här till remissvar från Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer, där en av oss (Viveka Enander) också är verksam.

Kapitel 10

Kapitlet, som berör övergångsbestämmelser, anser vi ej behöva kommentera.

Kapitel 11

Utredningen menar att dess förslag medför ett stärkt skydd för brottsoffer samt att dess förslag innebär tydliggöranden som kan medföra ökad förutsebarhet och rättssäkerhet. Vi ser positivt på delar av utredningens förslag men menar att utredningen borde ha gått betydligt längre i dessa, med hänsyn till sexualbrottets särskilt allvarliga integritetskränkande karaktär. Vidare menar vi, i enlighet med vad vi ovan argumenterat, att brottskategorin sexuell posering är allt annat än tydlig och att lagstiftaren bör tydliggöra att det är förövarens sexuella betraktande som utgör vattendelaren mellan kriminellt och icke-kriminellt iakttagande eller dokumentation av barn.

De konsekvenser som lyfts fram i kapitlet rör i huvudsak olika myndigheters ansvarsområden samt de kostnader som de föreslagna lagändringarna och straffskärpningarna kommer att kunna medföra. Som framgår ovan efterlyser vi starkt en mer omfattande utredning av brottens allvar och deras konsekvenser inte bara på individnivå utan även på samhällsnivå, där kostnaden för dessa brott långt överskrider kostnaderna av utredningens förslag. I kapitel 11 görs ingen värdering av kostnaderna för det sexuella våldet, mot vilket utredningens förslag torde kunna vägas. I relation till de omfattande samhällsekonomiska kostnaderna och konsekvenserna av detta våld (se Eige, kommande) kan straffskärpningar inom området, om de får normerande effekt, komma att utgöra en samhällsekonomisk vinst snarare än en kostnad.

Referenser

- A/RES/48/104 (1993) *Declaration on the Elimination of Violence against Women*, 20 December, United Nations General Assembly, <https://undocs.org/en/A/RES/48/104>
- Carlsson, Ninni (2009) *Avslöjandets tid. Kvinnors bearbetning av sexuella övergrepp*. Doktorsavhandling. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet, <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/19727>
- Diesen, Christian (2005) Processrättsligt perspektiv. Om positiv och negativ särbehandling i straffprocessen. I: Diesen, Christian & Lernerstedt, Claes & Lindholm,
- Eige (kommande) <https://eige.europa.eu/news/gender-based-violence-costs-eu-eu366-billion-year>
- Enander, Viveka (2009) *Att stanna och att gå: Forskning kring misshandelsprocessen och misshandlade kvinnors uppbrottsprocess*. Genväg till forskning. Göteborg: Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer.
- Europarådet (2011) *Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet*. Bryssel: Europarådets fördragsserie nr 210.
- Finkelhor, David, & Browne, Angela (1991) Initial and Long-Term Effects: A Conceptual Framework. I: Finkelhor, David (red.) *A Sourcebook on Child Sexual Abuse*. Newbury Park: Sage.
- Freyd, Jennifer J. (1996) *Betrayal Trauma: The Logic of Forgetting Childhood Abuse*. London: Harvard University Press.
- Holmberg, Carin & Enander, Viveka (2011). *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*. Lund: Studentlitteratur.
- Krug, Etienne G, Dahlberg, Linda L, Mercy, James A, Zwi, Anthony B & Lozano, Rafael (red) (2014). *World report on violence and health*. Genève: World Health Organization. Kap 6, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf?sequence=1&isAllowed
- Larsson, Michael, Svedin, Carl Göran & Warfvinge, Christina. (2002). Orsaker och risker. Vuxna förövare och deras offer. I Svedin, Carl Göran & Banck, Lena, *Sexuella övergrepp mot pojkar och flickor*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, Gabriella & Lövkrona, Inger (2015): *Våldets kön: kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser*. Lund: Studentlitteratur. 191 s.
- Kelly, Liz (1988) *Surviving Sexual Violence*. Cambridge: Polity Press.
- Lundgren, Eva (2004) *Våldets normaliseringsprocess*. Stockholm: Roks.
- Lundgren, Eva (2012) *Våldets normaliseringsprocess och andra våldsförståelser*. Stockholm: Roks.

Nationellt centrum för kvinnofrid (2014) *Våld och hälsa: en befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt koppling till hälsa*. Uppsala Universitet.

RES 34/180 (1979) Convention of the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW, 18 December, United Nations General Assembly, <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>

RES 44/25 (1989) Convention on the Rights of the child, 20 November, United Nations General Assembly, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

Simonsson; Angelica (2020) *Förebyggande arbete mot sexuella trakasserier i svenskt och nordiskt arbetsliv – en forskningsöversikt*. Göteborgs: Nationella sekretariatet för genusforskning genom Sifo Kantar.

Skr. 2016/17:10 *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*, Socialdepartementet, <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/skrivelse/2016/11/skr.-20161710/>

Stark, Evan (2007) *Coercive Control: How Men Entrap Women in Personal Life*. Oxford: Oxford University Press.

Svedin Carl Göran, Landberg, Åsa & Jonsson, Linda (2021). *Unga, sex och internet efter #MeToo - om ungdomars sexualitet och utsatthet för sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2020/2021*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

van Toledo, Annik & Seymore Fred (2013) Interventions for caregivers of children who disclose sexual abuse: A review. *Clinical Psychology Review*, 33 (2013) 772-781

WHO (2002) *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization.

WHO (2018) *Violence against women prevalence estimates, 2018*. Geneva: World Health Organisation.